

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

15^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1907

**Draagteeken van de voormalige schutterij
van de Edele Cruys- of Voetboge
te Goes.**

Goes, oudtijds de derde in rang onder de zeeuwsche steden, heeft op penningkundig gebied weinig van zich doen spreken. Zoover ik weet, hebben de goesche magistraatspersonen geene gebeurtenissen door gedenkpenningen doen vereeuwigen. Wat wij van hare gilde- en armenpenningen zien, strekt ten bewijze, dat het kunstgevoel bij de confrèrien op lagen trap van ontwikkeling stond. Het draagteeken, dat ik thans wensch te beschrijven, maakt hierop eene uitzondering. Het is met zorg en smaak bewerkt. Dit fraaie stuk, dat, naar ik meen, nog nergens is afgebeeld, heeft eenmaal behoord aan een der leden van de voormalige schutterij van de Edele Cruys- of Voetboge te Goes, wier patroon St. Joris was. Ziehier de beschrijving:

Vz. Het wapen of blazoen der schutterij, bestaande uit een rood kruis op een zilveren veld, waarboven eene plant met vijf klissen of distels (onderscheidingsteeken der schutterij). Over den tak loopt een lint, waarop het devies der confrèrie: van ongenugten vrij.

De keerzijde vertoont een wapen, als volgt te blazoeneeren: 1) In . . . (want de kleuren zijn niet

1) Beschrijving van den heer Mr. B. F. W. VON BRUCKEN FOCK.

aangeduid) drie eenden van . . . naast elkander gezeten op een getraliede kooi van . . . en in den schildvoet drie leliën van . . . naast elkander geplaatst. Als helmteeken prijkt St. JORIS, de patroon der schutterij.

De penning is door een koordrand omgeven, onder in een oog uitloopende, waaraan een voetboog hangt.

Boven is eene opening voor het oog.

Gegraveerd, zilver verguld, ovaal, weegt 9 gram.

Eenig bekend exemplaar. Eigendom van den heer J. A. FREDERIKS te 's-Gravenhage. Zie plaat VI.

Van de voormalige schutterij van den voetboog, wier hof in 1612 werd vernieuwd, zijn nog vijf rekeningboeken aanwezig, loopende over de jaren: 1538—1612, 1612—1669, 1669—1714, 1715—1762 en 1762—1806.

Ook wordt te Goes een boek met aantekeningen omtrent de drie voormalige schutterijen bewaard. Deze zijn getrokken uit genoemde rekeningboeken en uit de resolutiën van den raad. Dit boek is afkomstig uit de bibliotheek van wijlen Ds. J. M. AB UTRECHT DRESSELHUIS 1).

Door de welwillendheid van het stedelijk bestuur, dat mij èn de rekeningboeken èn de aantekeningen ter inzage heeft willen afstaan, is het mij gelukt op de lijst der ingekomen schutters den voormaligen eigenaar van het hierboven beschreven draagteeken terug te vinden. De initialen A. V. D. L. komen slechts éénmaal op die lijst voor. Zij beant-

1) *Catalogus der verzameling van voorwerpen betreffende Geschiedenis en Oudheidkunde ten stadhuis te Goes*, blz. 56.

woorden aan den naam van den schutter ARNOUT VAN DER LUGT 1), die van 1722 tot 1727 lid der confrèrie is geweest.

Eenige jaren vroeger — 1700 — ontmoeten wij op die lijst een ander lid dier familie, een voornaam heer naar het schijnt, want hij staat geboekt als Heer en Meester JOHAN VAN DER LUGT. Deze is in 1719 gestorven.

Het eerste bericht over een in te voeren draagteeken of parure voor de cruysboogschutters, dateert van 21 Februari 1612. Het was bij gelegenheid, dat de confrèrie een nieuw gildehuis ging betrekken, dat op de plaats van het oude werd gebouwd 2). De bespreking over het aanschaffen eener parure had in de bijeenkomst van 21 Februari 1612 plaats, toen werd aan de schutters vertoond „seker model van een parure 3), hebbende an d' een sijde het wapen van Cruysboge met een clisse metter circumscripctie van ongenuchten vrij, welke forme wesende gesien, is gearresteerd en goetgevonden voor sooveel die sijde aangaet: en nopende d'andre

1) De heer VON BRUCKEN FOCK had de welwillendheid mij te schrijven, dat er van de goesche regeeringsfamiliën geen eigenlijke wapenkaart bestaat; dat slechts ten raadhuize een klein tableau met eenige wapens bewaard wordt, waaronder evenwel het onderhavige niet voorkomt. Vervolgens deelt de heer FOCK mij mede, dat RIETSTAP, *Armorial général*, II, 107, b, een wapen VAN DER LUCHT—Haarlem vermeldt, dat echter geheel anders is. „De omstandigheid evenwel,” zegt de heer FOCK, „dat een A. VAN DER LUGT, toen ter tijde als schutter te Goes voorkomt en de initialen A. V. D. L. zich op den penning vertoonen, bewijst m. i. genoegzaam, dat het wapen aan de familie VAN DER LUGT behoort”.

2) Het stond aan de zuidzijde van de stad bij den wal, aan de noordzijde van het handbogenhof. Thans is het de societeit „Van Ongenuchten Vrij”. *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*, Xde deel, blz. 35.

3) DRESSELHUIS, m. s., blz. 5.

syde is een yder schutter vry gelaeten daerop te stellen de figure van ridder JORIS, ofte wel die achter te laten en alleen syn wapen en devise daerop te stellen”.

Op het draagteeken van VAN DER LUGT, zijn, zooals men ziet, zoowel diens wapen als de ridder St JORIS (zie het helmteeken) afgebeeld. Misschien heeft eene latere ordonnantie het beeld van St. JORIS verplichtend gesteld, wat met het volgende niet in tegenspraak is. In April 1651 werd een tiental nieuwe artikelen aan de oude bepalingen toegevoegd, waarvan het zesde 1) luidde:

„Int schieten van maentschote, doen van rekeninge, maeltijdt, en voordts in alle schutterlijcke bijeenkomsten ende vergaederijngen hoedaenigh die oock souden mogen wesen sullen de schutters gehouden wesen sich aen te doen met een goude oft ijmmers silver vergulde pareure gesneden met den ridder St. JORIS en voordts de waepenen deser schutterie op de boete van een schelling 8 grooten”.

Op de oudheidkamer te Goes wordt eene parure bewaard, die aan deze omschrijving beantwoordt, en waarvan de geheele keerzijde door St. JORIS te paard, naar rechts rijdende, wordt ingenomen. Onderaan staan de initialen I. P. V. B. 2) Deze penning is kleiner en van minder kunstwaarde dan het stuk, dat wij in dit opstel beschrijven, hij stamt zonder twijfel uit de laatste helft der 18^e eeuw.

De schutters moesten de parure uit eigen zak betalen, maar waren dan ook vrij om ze in goud dan wel in zilver verguld te laten vervaardigen.

1) *Rekeningboek 1612—1669*, blz. 302.

2) Deze initialen komen niet op de lijst voor.

Artikel 7 van de nieuwe ordonnantie bepaalde, dat „een ijder voor des laesten kloekslagh van Elf ueren op schutterscaemer hem sal moeten verthoonen met de paereure op de borst, en naer de begraeffenis aller te scheyden sich ter caemer wederom vervoegen op de boete, die vant een oft tander te doen blijft in gebreke als boven”.

En dat het met die boete ernstig gemeend was, bewijzen de vele posten in de jongste rekeningboeken. Vóór 1762 vond ik echter geene boete voor de vergeten parure vermeld, maar op het jaar 1762/3 staat geschreven: Den boekhouder zijn pareur 1) (parure) niet bij zig gehad hebbende, op een van de comparitien verantwoord hier 0 : 1 : 8 .

De Hr. JAN VAN DORT zijn pareur niet bij sig gehad hebbende op de begravenisse van de vrouw van Sr. J. PARET komt hier in ontfangst ... 0 : 1 : 8 .

1763/4 Dh. GIDEON OSSEVAARDER als eersten deken opt vermaken der quartieren sonder pareur verscheenen dus hier . . . 0 : 1 : 8 .

Zonder parure op de blijde maaltijd verscheenen zijnde . . 0 : 1 : 8 .

In 1780 werd iemand beboet wegens het vergeten van zijne „pareele” en in 1788 wegens het niet bij zich hebben van zijn „pareur”. Na 1793 zijn geene boeten voor het niet dragen van het officieele

1) Oudtijds werden de rokken of tabbaarden der schutters pallure genaamd. Dit woord komt ook voor als pallueren, pelleuren, paruéren, enz. Alle deze benamingen, zegt Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK in zijn „*De Schut- of Schuttengilde in Nederland in Berichten van het Hist. gezelschap*, 1848, schijnen eene verbastering te zijn van het fransche woord parure. Oorspronkelijk beteekende dit woord de geheele uitmonstering, later de tabbaard, eindelijk werd het zilveren onderscheidingsteeken met dien naam aangeduid. Zie l. c. blz. 121.

onderscheidingsteeken meer in de rekeningboeken te vinden.

Het is dus bij gelegenheid van de inwijding van het nieuwe schuttershof, dat het hierboven beschreven draagteeken is vervaardigd. Het was een fraai gebouw, van een toren voorzien en bezat een zeer uitgestreken tuin, die tot aan den stadswal liep. Zie plaat VII. Op die plaat, overgenomen uit de *Cronyk van Zeeland* door M. SMALLEGANGE, komt echter eene groote onjuistheid voor. De beide vaantjes namelijk, waarop *Edele Voetboog* en *d' Edel Handboog* vermeld staan, moeten onderling worden verwisseld, zoodat men *Voetboog* moet lezen waar *Handboog* is aangegeven en omgekeerd.

Ik kwam tot dit besluit: 1°. door de windwijzers.

Men ziet duidelijk op de plaat dat het gewaande handbogenhof een St. JORIS te paard als windwijzer heeft, wat onjuist zou zijn, daar hun patroon St. SEBASTIAAN was, die dan ook den toren van het ware handbogenhof versiert, 2°. door het jaartal 1612 op den gevel, datum waarop het gebouw van den voetboog is vernieuwd, 3°. door de ligging der gebouwen. Deze is juist op de plaat aangegeven, slechts de opschriften zijn verkeerd.

Toen men den 21 April 1613 het herbouwde schuttershof van den voetboog voor het eerst in gebruik nam, had er een feestelijke maaltijd plaats, waaraan ieder schutter met zijne huisvrouw moest verschijnen. En dat de nieuw gemaakte parure op de borst der feestvierenden prijkte behoeft niet te worden vermeld. Er waren 97 gasten, waaronder vele heeren van den magistraat met hunne

huisvrouwen, die genoodigd waren uit dankbaarheid, voor hetgeen zij voor den opbouw hadden gedaan. „Het feest”, zegt S. PICCARDT 1), „was des Zondags begonnen, en het duurde tot en met des Donderdags daarop geregeld voort” 2). Een jaar daarna werden de schutters van den voetboog door CORNELIS EVERS DIJCK geschilderd. Men deed dit met het doel de nieuwe ruime zalen wat te versieren, maar meer nog, omdat het overal elders ook geschiedde. In het rekeningboek van 1613 lezen wij hierover dat: „op propositie van hooftman en dekens besloten werd dat achtervolgens het hoffelijk exempel bij andere confrairien meest alomme geobserveert alle de schutters tot een memoriael van haere naercomelinghen 3) ende een versiersel van de nieuwe sale, thaere coste haer sullen laeten contrefaicten in twee distincte tafereelen. De voorseyde contrefaictselen zijn besteeet om gemaect te werden aen Mr. CORNELIS EVERS DIJCK 4) ende hem tot een vereeringhe van sijne

1) R. A. S. PICCARDT. *Bijzonderheden uit de geschiedenis der stad Goes*. Goes 1865, blz. 178

2) Op zulke maaltijden ging het soms erg middeleensch toe. SWALUE, (*Zeeuwsche Volksalmanak* 1841) deelt mede, dat bij de inwijding van het nieuwe hof der Kolveniers in 1619 een feest op het slot Ostende, door Mr. JACOB PECKIUS werd gegeven. Op den derden dag werd toen aan de vrouwen een jonge zwaan ter klippeling gegeven. De vrouw van PECKIUS trof den zwaan zoo gelukkig, zegt SWALUE, dat het hoofd van den hals werd gescheiden. Zij werd toen tot koningin verheven.

3) De „naercomelinghen” hebben deze beleefdheid niet bijzonder gewaardeerd, want in 1864 zijn de prachtige schilderijen verkocht. Zij zijn niet meer in Goes aanwezig en vermoedelijk naar Amerika verhuisd.

4) CORNELIS EVERS DYCK was een zoon van WILLEM DIGNUS EVERS DYCK, burgemeester van Goes. Diens zoon WILLEM, vervaardigde de schilderij voorstellende de broeders van St. SEBASTIAAN te Middelburg, thans op de schutterskamer aldaar hangende. R. A. S. PICCARDT, blz. 187.

konste en arbeyt belooft voor yder schutter eenen dubbelen ducaet”.

Thans nog eenige bijzonderheden omtrent de schutterij zelve.

Het is onzeker, wanneer zij is gesticht. DRESSELHUIS meent vóór 1469, dat als stichtingsjaar werd aangenomen. REYGERSBERGH spreekt in zijne kroniek dan ook van eene groote opschote, die in 1428 te Goes plaats had 1).

Het bewijs, dat er vóór 1469 eene vroegere schutterij heeft bestaan, vinden wij in een oktrooi, door KAREL VAN BOURGONDIE in dat jaar verleend, dat vermeldt 2) „hoe dat over lange jaren binnen de voorsz. steden (van der Goes) een notabele vergadering van goeden mannen gildebreders en de schutters van den voetboghe pleegt te wesen, die jaerlykx naer den papegaaie opwaerts schoten, 't welcke syndert aldaer eene sekeren tijd geleden gelaten is geweest, overmits dat zij de magt niet wel en hadden dat te onderhouden ende vervullen, als dat behoorde”.

Het oudst bewaarde rekeningboek begint met

1) Op die selve tijdt was ter Goes in Zuydtbevelandt een groote opschote van den Cruysboge, daer mede present ende teghenwoordigh was Vrou JACOBA met meer andere Heeren, daer Vrou JACOBA den Papegay afschoot, ende Koninginne werdt, waer af groote vreucht ende triumphe binnen der Stadt van der Goes gebeurde, soo dat die Vroukens uyt den Lande van veel Dorpen quamen om die Koninginne te beschencken, die sy veel presentkens hebben geschoncken, twelck Vrou JACOBA seer aenghenaem was, deur welcke jonste Vrou JACOBA den Vroukens ghegeven heeft nu ende ten eeuwighen daghen den vrijen Vlas tuiende in sommige quartieren van Zuydtbevelandt tot een gratuyteyt.

JAN REYGHERSBERGH. *De Oude Chronijcke ende Historien van Zeelandt. Middelburg, 1634, blz. 157.*

2) R. A. S. PICCARDT, blz. 177.

het eind van 1538. Het bevat vele posten, die een duidelijken blik doen slaan in het leven onzer voorvaderen.

De opschoten 1) hadden niet geregeld plaats, zoo werden er van 1541 tot 1560 geene gehouden. Zij gingen altijd met groote feesten gepaard, waarbij een plechtige ommegangsavond behoorde, die veel geld kostte 2). Er was om de vroolijkheid te vermeerderen ook een zot aanwezig, die in 1539 uit Ijerseke kwam, en 2 schellingen salaris kreeg. Zie hier de opsomming van wat men in 1539 zooal opat:

		schellingen		grooten
30	coppel hoenderen .	10	. . .	6
10	vette ganzen. . .	10	. . .	1
2½	schaap	18	. . .	8
8	coppel konijnen. .	6	. . .	8
137	pound ossenvleesch.	22	. . .	10
10	hammen	13	. . .	8
2	venesoen	5	. . .	4
2	hazenpastijen . .	6	. . .	0

De bakker, die alle pastijen had moeten bakken kreeg 3 sch. 4 gr.

1) Opschote van den cruysboge, een kunstterm bij de boogschutters. Opschote, staat tegenover heulen of het schieten naar het wit en wijst op het schieten naar den vogel een gaai of gans, later doorgaans papegaai. DRESSELHUIS, m. s.

2) Onder de uitgaven vinden wij vermeld kosten voor het huren van een harnas te Antwerpen voor St. JORIS, wiens paard moest worden beslagen en van nieuwe pluimen voorzien. Voor zijn page werd een bonnet en voor Ste. MARGRIETE een paar nieuwe handschoenen aangeschaft. In 1540 kocht men voor haar een „paracosol”, die 20 gr. kostte. Ook werd de draak gerepareerd. GILLES de scrinewerker had hem een nieuw hoofd moeten opzetten, een ander had voor 2 gr. den staart hersteld, een derde had hem met oud lijnwaad opgestopt, een vierde het ijzerwerk gelapt, enz. DRESSELHUIS, m. s.

In latere jaren smulde men weer van andere delikatessen, zoo waren in 1618, cabellau, pladijsen en gernaet hoofdschotel. In 1789 gaf men £ 2 : 8 : 0 uit voor 1200 hoesters 1), (sic) die uit Vere kwamen.

Maar genoeg van hunne maaltijden.

In 1577 vond de regeering het noodig de stad nacht en dag te doen bewaken. 300 Burgers werden daarvoor opgeroepen. Een jaar later werd dit nader geregeld op den voet van drie schutterijen 2). In het begin der volgende eeuw bestond iedere schutterij uit 2 vendels; er waren toen 41 schutters in den Voetboog, waaronder één hoofdman, 3 dekens en 37 leden. Zij deden dienst bij brand. Tot hunne bezittingen behoorden dan ook een 20-tal brandemmers, „met eenen JORIS geschildert”.

Behalve wat gewoonlijk inkwam aan blijde inkomsten van nieuwe schutters, jaargelden, doodschuld, boeten, enz., genoten zij dikwijls aanzienlijke toelagen van de stad.

In den allereersten tijd lezen wij, dat zij o. a. twee schaapsbuiken kregen:

Ontfangen van MATTHYS CORNET en CORNEL PIETERSE, boxmaker, Rentm^{rs} van den jare (15)40

1) Hieraan herkent men den Zeeuw. Iedere oester kostte dus 1.2 cent of de 10 oesters 12 cents.

2) L. P. VAN DE SPIEGEL. *Historie der satisfactie van Goes en het eiland Zuid-Beveland*. Goes 1777, blz. 107.

Na de vernieuwing van Hoofdman en Deken, in alle drie der Schutterijen, worden door dezelve eene verdeling van vier Kwartieren gemaakt, die men Maandschoten noemt. Daarin bestaat het Deel van den Hoofdman uit elf, en dat van elken Deken uit tien Persoonen of Schutters. In die van den Hand- en Voetboog moeten de Schutters van elk Kwartier, gedurende de zes Zomermaanden, om de vier weken, des Maandags na den middag, met hunne „Parure” op de Schutterskamer verschijnen, op de Boete van een Schelling. *Tegenwoordige Staat*, 1ode deel, blz. 35.

voor twee schaepsbuucken den eenen verschenen vercoren Maendagh en den ander St. JORIS-dach compt tsamen 12 sch.

Zeer vele jaren lang bleven zij vergoeding ontvangen voor „het schaepsbuyck dese schutterie van de stad toegeseght als van outs” £ 4 : 4 : 6.

Deze som ontvingen ze nog in 1710. In het rekeningboek van 1762—1810 vond ik dezen post niet meer aangehaald.

Zij genoten echter aanzienlijker giften van de stad, zoo in 1617, 100 p. vls. als vijfde payment, die de confrèrie is competeerende van de stad en in 1631 50 p. gr. vls. als eerste payment van 500 p. gr. vls., die door het stedelijk bestuur aan de schutterij vereerd en geschonken was tot betaling en aflossing harer schulden.

Op het laatst der 18de eeuw kwam de schutterij in verval.

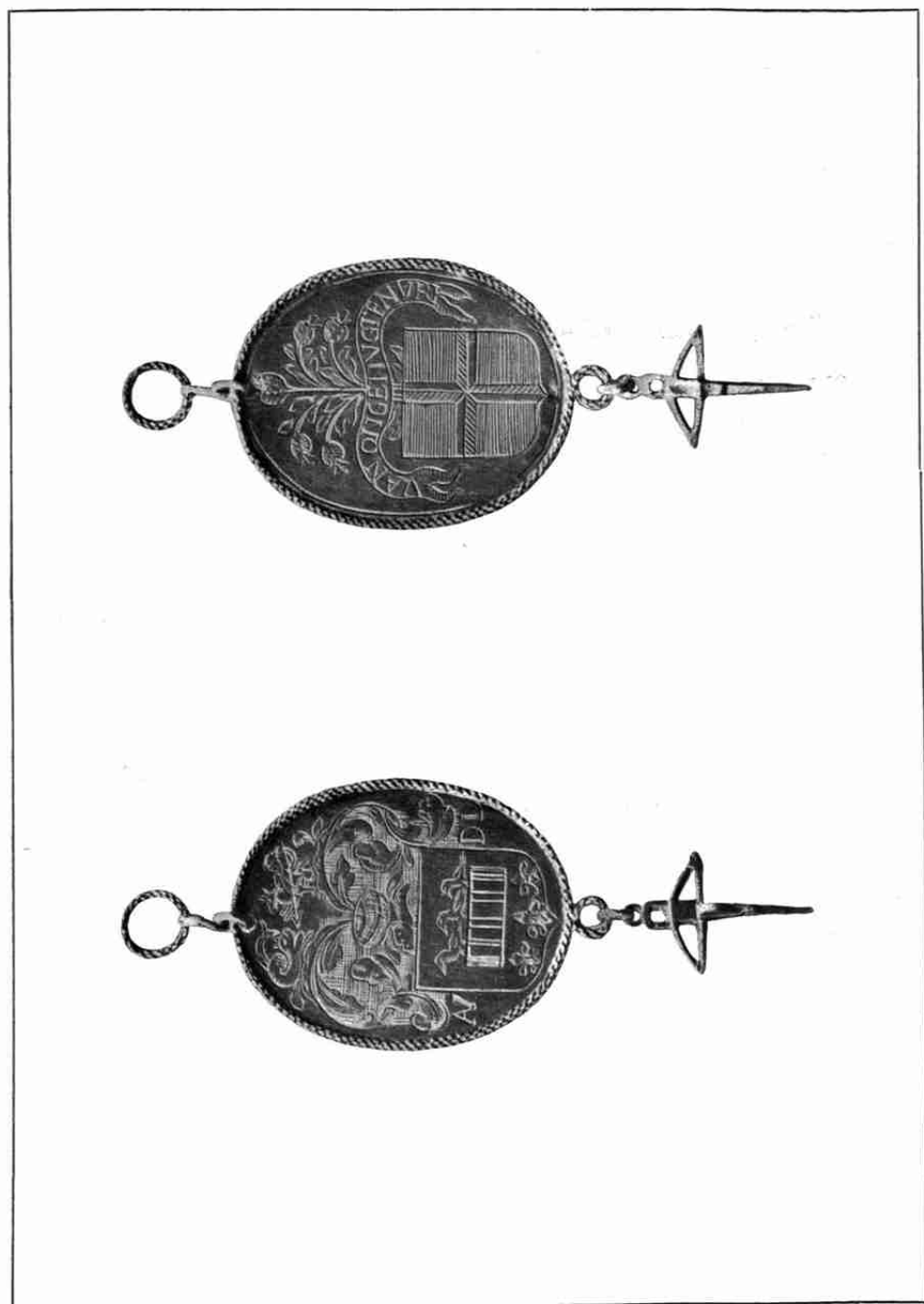
In Januari 1796 werd gestemd over het al of niet aanhouden er van, „aangesien deselve van alle tgeen versteeken is, dat by deselve is geweest”. In de rekening over 1794/95 was het zilver — de juweelen — nog aanwezig, maar in het jaar daarop waren deze bezittingen geruimd tegen een „Zilver Riscepis” ter waarde van 39 p. 18 sch. 11 gr. vls., die in 1797 ten comptoire generaal van Zeeland is voldaan.

Den 26 Februari 1798 werd van stadswege bepaald, dat alle zoogenaamde schuttersvergaderingen zouden ophouden en alle leden van schutterijen, en wapenbroederschappen werden gelast ten spoedigste te dissolveeren.

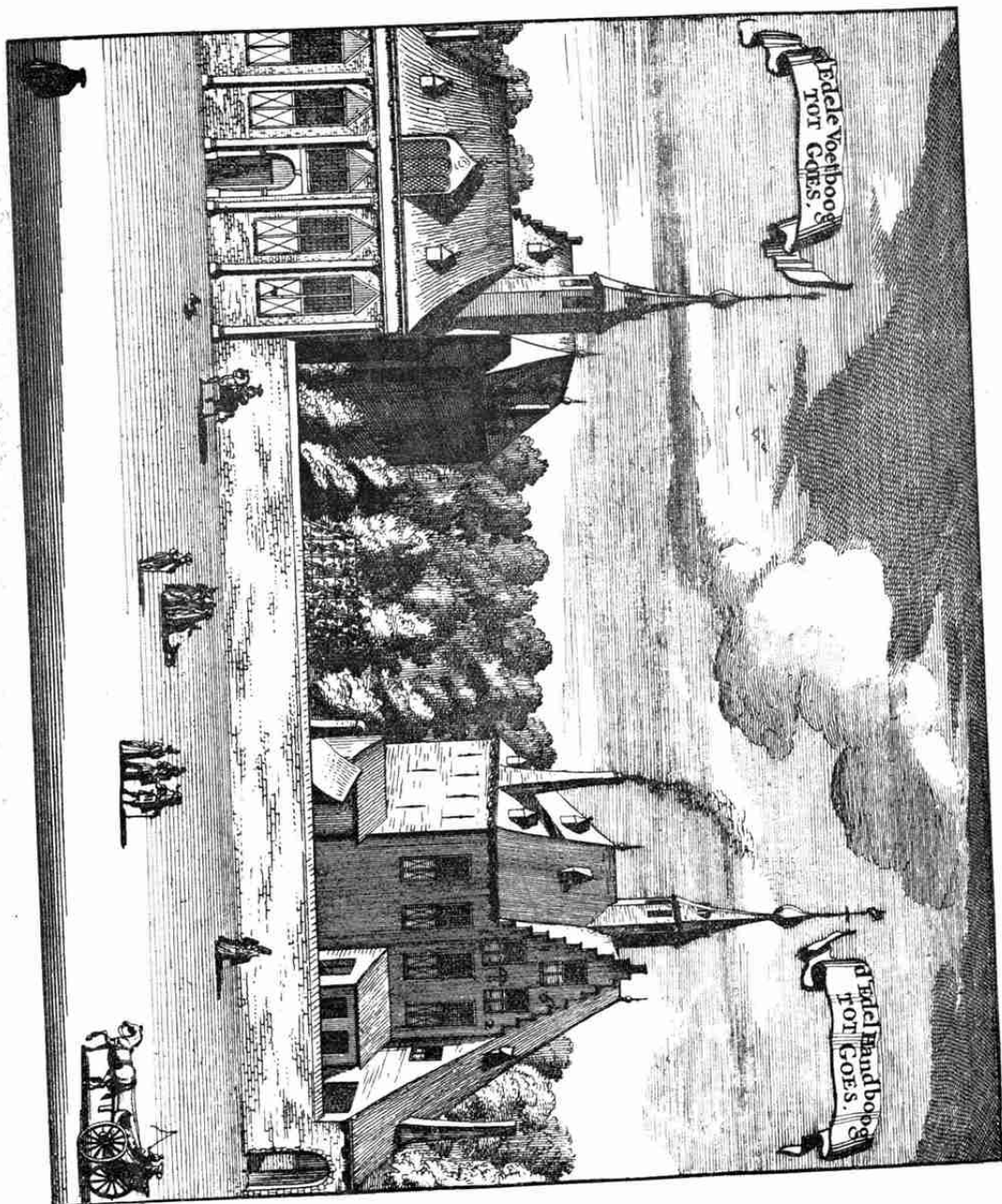
In Oktober 1798 vroeg de stad vergunning fransche soldaten in den Voetboog te mogen inkwartieren. Er werden voorwaarden gesteld. Of deze door de regeering zijn aangenomen weet ik niet, maar wel, dat in 1799 de stad verzocht de schutterij te mogen huren voor de troepen. Later werd het voetboghof aan de weduwe DE FOUW verhuurd tegen £ 8 : 13 : 4 per jaar. De laatste rekening dateert van 1806. De inkomsten bedroegen toen 4 : 4 : 4 p. vls., terwijl 4 : 15 : 10 p. vls. waren uitgegeven. Het kwaad slot werd door den mededirekteur VAN CITTERS aan den boekhouder ADR. NORTIER ter hand gesteld

En hiermede had de overoude schutterij opgehouden te bestaan. Thans is op de plaats van haar hof, op de tegenwoordige Kreukelmarkt, eene heerensocieteit gevestigd. Embleem en devies der oude confrèrie prijken in den gevel. De spreuk „Van ongenuchten vrij” is voor de schutterij niet altijd bewaarheid. Finantieele moeilijkheden vooral hebben haar menigmaal gedrukt, zij heeft zich echter kunnen staande houden, en, na eeuwen te hebben gebloeid, haar langdurig bestaan met eere besloten.

M. G. A. DE MAN.

Typ. Tob Groen & Co., Amsterdam.

Typ. Tob Groen & Co., Amsterdam.